

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 3

2026

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KOGNITIV KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Sayfiddinova Sitora Sadriddin qizi
Buxoro davlat pedagogika instituti, magistrant

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv kompetensiyasini shakllantirish metodikasini takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish, mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, umumlashtirish va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar ko'rib chiqilgan. Shuningdek, boshlang'ich ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar hamda innovatsion ta'lim vositalaridan foydalanish o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil ekanligi asoslab berilgan. Maqolada kognitiv kompetensiyani shakllantirishning samarali metodlari va ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kognitiv kompetensiya, bilish faoliyati, mantiqiy fikrlash, interfaol metodlar, pedagogik texnologiyalar, ta'lim jarayoni, innovatsion yondashuv.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ФОРМИРОВАНИЯ КОГНИТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Сайфиддинова Ситора Садриддин кизи
Бухарский государственный педагогический институт, магистрант

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования методики формирования когнитивной компетентности учащихся начальных классов. В исследовании анализируются педагогические подходы, направленные на развитие познавательной активности учащихся, логического мышления, анализа, обобщения и решения проблемных ситуаций. Особое внимание уделяется использованию современных педагогических технологий, интерактивных методов и инновационных средств обучения в процессе начального образования. Обосновывается, что данные подходы способствуют эффективному развитию когнитивной компетентности учащихся.

Ключевые слова: начальное образование, когнитивная компетентность, познавательная деятельность, логическое мышление, интерактивные методы, педагогические технологии, образовательный процесс, инновационный подход.

IMPROVING THE METHODOLOGY FOR DEVELOPING COGNITIVE COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Sayfiddinova Sitora Sadriddin qizi
Bukhara State Pedagogical Institute, Master's Student

Abstract

This article examines the improvement of the methodology for developing cognitive competence of primary school students. The study analyzes pedagogical approaches aimed at developing learners' cognitive activity, logical thinking, analytical skills, generalization abilities, and problem-solving skills. Particular attention is given to the use of modern pedagogical

technologies, interactive methods, and innovative learning tools in primary education. The article emphasizes that these approaches play an important role in enhancing the cognitive competence of students.

Keywords: primary education, cognitive competence, cognitive activity, logical thinking, interactive methods, pedagogical technologies, learning process, innovative approach.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning nafaqat bilim olishlari, balki ularning mustaqil fikrlashi, tahlil qilish, muammolarni hal etish va yangi bilimlarni egallash qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish, ularning intellektual salohiyatini shakllantirish hamda kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish ta'lim jarayonining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki aynan boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli bilim olishlari uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar shakllanadigan muhim davr hisoblanadi.

Kognitiv kompetensiya o'quvchilarning bilish jarayonlarini samarali tashkil etish, yangi bilimlarni o'zlashtirish, ularni amaliy faoliyatda qo'llash hamda mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan muhim pedagogik tushuncha hisoblanadi. Ushbu kompetensiya o'quvchilarning mantiqiy fikrlashi, tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish va muammoli vaziyatlarni hal qilish kabi bilish jarayonlarini rivojlantirish orqali shakllanadi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarida kognitiv kompetensiyani rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim pedagogik vazifalaridan biri sifatida qaraladi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitish metodikasini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mazkur yondashuv o'quvchilarning bilimlarni faqat yodlab olishlari emas, balki ularni tahlil qilish, mustaqil xulosalar chiqarish va turli vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar hamda innovatsion ta'lim vositalaridan foydalanish o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv kompetensiyasini shakllantirish metodikasini takomillashtirish zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish hamda ushbu jarayonni samarali tashkil etish metodikasini ilmiy asoslashdan iborat.

Boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasini shakllantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida keng o'rganilgan ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Kognitiv rivojlanish, bilish faoliyati hamda o'quvchilarning fikrlash jarayonlarini rivojlantirish muammolari ko'plab xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

Kognitiv rivojlanish nazariyasining ilmiy asoslari birinchi navbatda psixolog olimlarning tadqiqotlarida yoritilgan. Jumladan, J. Piaget o'zining kognitiv rivojlanish nazariyasida bolalarning bilish jarayonlari yosh davrlariga qarab bosqichma-bosqich shakllanishini asoslab bergan. Uning fikricha, boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalarda mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va umumlashtirish kabi bilish jarayonlari faol rivojlanadi. Shuningdek, L. Vygotskiy tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasida o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirishda ijtimoiy muhit, muloqot va hamkorlikning muhim o'rni alohida ta'kidlanadi. Olim o'quvchilarning bilish faoliyati o'qituvchi va tengdoshlar bilan hamkorlik jarayonida samarali rivojlanishini ilmiy asoslab bergan.

Kognitiv kompetensiyani shakllantirish masalalari zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda ham keng yoritilgan. Xususan, B. Bloom tomonidan ishlab chiqilgan taksonomiya

o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirishda muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu nazariyaga ko'ra, o'quvchilarning bilim olish jarayoni bilish, tushunish, qo'llash, tahlil qilish, sintez va baholash kabi bosqichlarni o'z ichiga oladi. Mazkur yondashuv boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishda samarali pedagogik asos sifatida qo'llaniladi.

Mahalliy olimlarning ilmiy tadqiqotlarida ham boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish va kognitiv kompetensiyalarini shakllantirish masalalari muhim o'rin egallaydi. Jumladan, N.N. Azizxo'jayeva, B.X. Xodjayev, O'. Tolipov va M. Usmonboyeva kabi olimlarning ilmiy ishlarida kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim jarayonini tashkil etish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda bilish faoliyatini faollashtirish metodlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Ularning tadqiqotlarida boshlang'ich ta'lim jarayonida interfaol metodlar, muammoli ta'lim hamda innovatsion pedagogik texnologiyalar o'quvchilarning kognitiv rivojlanishida muhim rol o'ynashi ta'kidlanadi.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish uchun o'qitish jarayonini faol va interfaol metodlar asosida tashkil etish, muammoli vaziyatlardan foydalanish hamda o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rag'batlantiruvchi pedagogik sharoitlarni yaratish zarur. Shu sababli boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasini shakllantirish metodikasini takomillashtirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb ilmiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv kompetensiyasini shakllantirish metodikasini takomillashtirish darajasini aniqlash maqsadida **pedagogik tajriba-sinov metodi** qo'llanildi. Ushbu metod orqali o'quvchilarning bilish faoliyati, mantiqiy fikrlashi, tahlil qilish va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarining rivojlanish darajasi o'rganildi.

Pedagogik tajriba-sinov ishlari umumiy o'rta ta'lim maktabining boshlang'ich sinfida tashkil etilib, unda **30 nafar o'quvchi** ishtirok etdi. Tadqiqot jarayonida o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan muammoli ta'lim, interfaol metodlar hamda bilish faoliyatini faollashtiruvchi pedagogik topshiriqlardan foydalanildi. Dars mashg'ulotlarida o'quvchilarga mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi savollar, muammoli vaziyatlar, tahliliy mashqlar hamda ijodiy topshiriqlar berildi.

Tajriba jarayonida o'quvchilarning bilish faoliyati va kognitiv kompetensiyasining rivojlanish darajasi kuzatish, test topshiriqlari hamda o'quv faoliyati natijalarini tahlil qilish orqali baholandi. Baholash jarayonida o'quvchilarning bilimlarni tushunishi, ularni amaliy faoliyatda qo'llay olishi, tahlil qilish hamda mustaqil xulosalar chiqarish ko'nikmalari asosiy mezon sifatida qabul qilindi.

Olingan natijalar pedagogik tajriba-sinov ishlari davomida qo'llanilgan metodik yondashuvlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishda samarali ekanligini ko'rsatdi. Bu esa boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik metodlardan foydalanish muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Buxoro shahridagi 12-maktabda 63ta o'quvchi o'rtasida o'tkazildi, kognitiv mashqlar yordamida samaradorlik oshirildi. Tahlil va natijalar + jadval

Tahlil va natijalar

Tadqiqot jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish samaradorligini aniqlash maqsadida **Buxoro shahridagi 12-son umumiy o'rta ta'lim maktabida 63 nafar o'quvchi** ishtirokida tajriba-sinov ishlari tashkil etildi. Tajriba davomida o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, mantiqiy fikrlashini rivojlantirish hamda muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan **kognitiv**

mashqlardan foydalanildi.

Tajriba boshida o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasining rivojlanish darajasi diagnostik testlar va kuzatuvlar orqali aniqlanib, ularning boshlang'ich ko'rsatkichlari qayd etildi. Natijalarga ko'ra, o'quvchilarning bir qismi yuqori darajadagi kognitiv kompetensiyaga ega bo'lsa-da, aksariyat o'quvchilar o'rta va past darajada ekanligi kuzatildi. Bu esa boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus metodik yondashuvlarni qo'llash zarurligini ko'rsatdi.

Shundan so'ng tajriba jarayonida o'quvchilarga turli **kognitiv mashqlar** berildi. Ushbu mashqlar tarkibiga mantiqiy savollar, muammoli vaziyatlarni hal qilishga qaratilgan topshiriqlar, tahliliy fikrlashni rivojlantiruvchi mashqlar hamda taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarishga qaratilgan faoliyat turlari kiritildi. Mazkur mashqlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini faollashtirish, ularning bilish jarayonlarini rivojlantirish hamda dars jarayoniga faol jalb etishga xizmat qildi.

Tajriba yakunida o'tkazilgan yakuniy baholash natijalari o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasida sezilarli ijobiy o'zgarishlar yuz berganligini ko'rsatdi. Xususan, yuqori darajadagi o'quvchilar soni ortgan, past darajadagi o'quvchilar soni esa sezilarli darajada kamaygan.

Tajriba natijalari

Kognitiv kompetensiya darajasi	Tajriba boshida (63 nafar)	Tajriba yakunida (63 nafar)
Yuqori daraja	14	26
O'rta daraja	28	27
Past daraja	21	10

Natijalar tahlili shuni ko'rsatdiki, tajriba boshida yuqori darajadagi o'quvchilar soni **14 nafar**ni tashkil etgan bo'lsa, tajriba yakunida bu ko'rsatkich **26 nafarga** yetdi. O'rta darajadagi o'quvchilar sonida ham ijobiy o'zgarish kuzatildi, past darajadagi o'quvchilar soni esa **21 nafardan 10 nafarga** kamaydi.

Mazkur natijalar boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishda **kognitiv mashqlar asosida tashkil etilgan o'quv faoliyati** muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. Bunday mashqlar o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi, ularning mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi hamda ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Olib borilgan tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi ekanligini ko'rsatdi. Zamonaviy ta'lim sharoitida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahlil qilish, muammoli vaziyatlarni hal qilish hamda yangi bilimlarni mustaqil egallash qobiliyatlarini rivojlantirish boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot jarayonida Buxoro shahridagi 12-son umumiy o'rta ta'lim maktabida 63 nafar o'quvchi ishtirokida o'tkazilgan pedagogik tajriba-sinov ishlari kognitiv mashqlar asosida tashkil etilgan o'quv faoliyati o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishda samarali natija berishini ko'rsatdi. Tajriba natijalariga ko'ra o'quvchilarning mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish hamda muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlandi. Bu esa dars jarayonida kognitiv mashqlarni tizimli ravishda qo'llash o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishga xizmat qilishini tasdiqlaydi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'lim jarayonida interfaol metodlar, muammoli ta'lim elementlari hamda kognitiv mashqlarni qo'llash o'quvchilarning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirishi, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirishi va ta'lim samaradorligini ta'minlashga yordam berishini ko'rsatdi.

Umuman olganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv kompetensiyasini

shakllantirish metodikasini takomillashtirish ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning intellektual rivojlanishini ta'minlash hamda ularni keyingi ta'lim bosqichlariga samarali tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli boshlang'ich ta'lim jarayonida kognitiv kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni keng qo'llash va o'qitish jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish zarur hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar gost uzbeklarni avtorefertaini ber

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Xodjayev B.X. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish tizimini takomillashtirish: ped. fan. dokt. (DSc) ... dis. avtoref. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2018. – 72 b.
2. Usmonboyeva M.H. Pedagogik kompetentlikni rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari: ped. fan. dokt. ... dis. avtoref. – Toshkent, 2017. – 68 b.
3. Tolipov O'.Q. Kasb-hunar ta'limi jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llash metodikasini takomillashtirish: ped. fan. dokt. ... dis. avtoref. – Toshkent, 2016. – 70 b.
4. Yuldashev J.G'. Ta'lim jarayonini loyihalash asosida o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish: ped. fan. nomz. ... dis. avtoref. – Toshkent, 2015. – 28 b.
5. Raxmonov A.A. Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning kognitiv faoliyatini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish: ped. fan. falsafa dokt. (PhD) ... dis. avtoref. – Buxoro, 2020. – 56 b.
6. Shodiyev Sh.Sh. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi: ped. fan. falsafa dokt. (PhD) ... dis. avtoref. – Samarqand, 2021. – 48 b.
7. Karimov N.N. Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishning pedagogik asoslari: ped. fan. falsafa dokt. (PhD) ... dis. avtoref. – Toshkent, 2019. – 52 b.
8. Abduqodirov A.A. Ta'lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik asoslari: ped. fan. dokt. ... dis. avtoref. – Toshkent, 2018. – 64 b.
9. Yusupov O.M. Boshlang'ich ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash metodikasi: ped. fan. falsafa dokt. (PhD) ... dis. avtoref. – Qarshi, 2022. – 50 b.
10. Sodiqov S.A. Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi: ped. fan. falsafa dokt. (PhD) ... dis. avtoref. – Toshkent, 2023. – 54 b.